Karel Fiala:

HRAD PRAŽSKÝ V DOBĚ ROMÁNSKÉ

CHÂTEAU DE PRAGUE À L'ÉPOQUE ROMANE.

DIE PRAGER BURG IN DER ROMANISCHEN ZEIT.

Cena Kč 8·50.

V PRAZE 1933.

VYDALA SPOLEČNOST PŘÁTEL STAROŽITNOSTÍ ČSL. V PRAZE.

KAREL FIALA:

HRAD PRAŽSKÝ V DOBĚ ROMÁNSKÉ.

K množícím se pojednáním historickým o hradě pražském odhodlávám se připojiti práci technického rázu, t. j. podrobnější půdorys, který by usnadnil přehled celého hradiště. Tomuto účelu má sloužiti připojený plán polohy s vyznačením jednotlivých budov, zvláště vzhledem k zachovaným stavbám z doby románské, tak jak byly zjištěny nejen v poslední době, ale i pracemi předchozími, sahajícími až do poslední třetiny minulého století.[1]) Prohlédnutím a zaměřením jiných částí hradu a pak činností stavební v chrámě sv. Víta i na hradě bylo mi možno vytvořiti celkový přehled stavební činnosti nejstarší doby — románské, na jejímž základě bude možno pokračovati v stopování dalšího stavebního vývinu hradu nejen do dob mladších, ale případně i starších než X. století a objasniti tak graficky celou jeho stavební minulost.

* * *

Hledáme-li známky nejstarší činnosti lidské na pražském hradišti, nelze přehlédnouti nálezu nádobky z mladší doby kamenné ve východní části ulice Jiřské, vykopané při provádění kanalisace v r. 1920/21. Nádobka byla uložena v jílové vrstvě nad břidličnatým křemencem skalního útvaru a vyzdvižena i s obalem jílovým tak, že o jejím prastarém uložení v těch místech není možno pochybovati. Tehdy, při rychlých pracích kanalisačních a obtížném provádění pažení, nebylo možno naleziště podrobně ohledati a tudíž je možno uvésti jen tento ojedinělý předmět nálezu z doby praehistorické.[2])

Jsem přesvědčen, že nelze vylučovat možnost *praehistorického osídlení* na místě pražského hradiště, uvážíme-li existenci takových nalezišť v nejbližším okolí hradu; osídlení v praehistorických dobách na tak výhodném místě s jižním sklonem po-

---

[1]) K orientaci dějepisné použil jsem „Místopisu Prahy“ od V. V. Tomka, pak „Dobrozdání o hradu pražs.“ (Kalousek a Rieger) a opravil jen ona místa, kde nové práce podaly přesnější vysvětlení. Laskavou ochotou arch. Dr. Kamila Hilberta, stavitele dómu sv. Víta, bylo mi umožněno doplniti půdorys i nálezy staveb románských na půdě nynějšího velechrámu.

[2]) J. E. Herold uvádí ve svém spise „Královský hrad pražský“, že byly na jižní stráni a na Opyši nalezeny praehistorické předměty a kostry s lebkami, měděnými obroučkami zdobenými, jež náležejí snad již plemeni slovanskému.

vlovně se snižujícím k vltavskému řečišti je tím pravděpodobnější.

Ač není až do doby Bořivojovy určitých zpráv, vyhraňují se v poslední době o vzniku, situaci a rozsahu prvotního *hradiště pražského* stále určitější názory. Nemíníme-li přihlížeti k zprávám našich nejstarších kronikářů o starší době hradu, není určitějších poznatků, než z doby křesťanské. Tyto poznatky soustřeďují se vesměs na oblast nynějšího III. nádvoří a t. zv. Jiřského nám. (dříve nazvaného IV. nádvořím). I když bychom předpokládali, že místo, na němž Bořivojem I. byl zbudován první kostelík Panny Marie, není přesně určeno, máme zde přesně vytčeno místo kostela sv. Jiří, zbudovaného Vratislavem I. a dále kostel tvaru rotundy k poctě sv. Víta, postaveného sv. Václavem. Zde je přibližně možno určiti jádro hradiště na začátku X. století a tudíž i v době předchozí na rozhraní doby pohanské a křesťanské. Tu nalézáme též nejrannější pohřby a hrob válečníka ještě s příznaky pohřbu pohanského, byť i je možno klásti jej do prvního počátku doby křesťanské. Sem, poblíž církevních staveb, nutno též klásti místo, na němž stál původně palác pražského knížete a kamenný stolec, na nějž byl nově zvolený kníže posazován a též Kosmou uvedený kopeček, žiži zvaný.

Na III. nádvoří na jih a západ zachovaly se zbytky umělých opevnění hradních, jednak příkopů do skalního útvaru hloubených na straně západní a na straně jižní valů, uměle dřevěnou hranicí vyztužených, s jádrem kamenným a povrchem jílovitou zeminou pokrytým.

Stavěli-li na pražském hradišti panovníci Bořivoj, Vratislav I. a Václav svatý kostely a to, jak rotunda sv. Víta dokazuje, stavby na svou dobu již architektonicky a umělecky vyspělé, nutno předpokládati též jeho náležité a pokročilé opevnění a proto možno považovati zbytky opevňovacích prací — valů — za dílo téže doby, t. j. IX. a X. století.

Vzhledem k přirozenému útvaru skalnímu, táhnoucímu se od západu k východu a vyhrocujícímu se ve východní části v dlouhý ostroh, mělo pražské hradiště vždy podélný tvar a nejširší rozměr při západním valu v místech nynějšího příčného křídla proti chrámu sv. Víta s povlovně skloněným jižním svahem.

Již v prvních dobách je viděti snahu o rozšíření a zjednání ploch a podélné valy proto stavěny uměle na jižním svahu hradské hory. Pod hradištěm je též uváděn na tomto svahu stávající knížecí dvorec. Tato snaha po rozšíření ploch je zřejma též ze zabrání přirozené rokle do hradiště, kterou jsem na podkladě zkušeností a poznatků při ohledacích pracích u sv. Víta zjistil již při provádění kanalisačních prací v r. 1920. Průrva ta ležela západně od rotundy sv. Víta směrem jihovýchodním a byla ote-

vřena trychtýřovitě směrem jižním. Této přirozené průrvy mohlo býti ovšem užito k opevnění původního menšího hradiště, které by bylo bývalo na západ znamenitě kratší a nezbytně se pak táhlo směrem východním do délky. U kostela sv. Jiří byla též větší a vyšší skalní plocha, která pokračovala směrem východním až do t. zv. vinice sv. Václava a byla pak uměle příkopy a t. zv. starou cestou po severovýchodním svahu přervána.

Nelze ovšem tvrditi, že hradiště mělo velkou délku, ale zajisté měl takový ostroh pro hradiště větší význam a proto mohl být na něm zřízen hlídkový srub jako strážní a obranný bod na cestě od Vltavy.

Možno předpokládati, že již starší doba, než doba Václava I., jenž jej dal oboustrannými hradbami proti předpokládanému náporu Tatarů opevniti, postřehla obranný význam tohoto ostrohu (Tomek). Zejména stávala-li opravdu na této t. zv. vinici sv. Václava kaple sv. Klimenta (Ekert), možno se domnívati, že ostroh byl hradištěm ovládán a že na něm mohla být provedena vhodná zařízení k ochraně hradských cest. Na severní straně ostrohu, ve vrstvách do skály zapadajících, byla cesta, která i nyní se nazývá „starou“. Avšak i na jižní straně, po mírnějším svahu hlinitého útvaru, vedla as přímější cesta od východní brány k řečišti a vltavskému brodu. (Strmý svah nynější zahrady fürstenberské atd. byl vytvořen z větší části později tu zřízenými cihelnami.) Taková cesta vedla po jižním svahu o něco dále k západu podle přirozeně vzniklé strouhy splaškové i od zmíněné prolákliny proti kapli sv. Václava k nynější ul. Valdštýnské a Tomášské i Malostranskému nám. Byla tu z podhradí zajisté živěji užívaná cesta, čehož doklad možno spatřovati v té okolnosti, že při této cestě v době románské a pozdější vzniklo 5 kostelů a kaplí (i se sv. Mikulášem).

Celá oblast pod hradištěm až k řečišti je vyplněna černým bahnitým nánosem, který sem z hradské hory i Strahova od pravěku byl zanášen.

Při uvážení možnosti těchto cest byl by dán i předpoklad rozsahu prvního hradiště. Možno je tak klásti do části po příční rokli na východ, snad až k samému nynějšímu purkrabství, ježto právě zde na nynějším Jiřském nám. a v oblasti kláštera sv. Jiří až k purkrabství i na jeho místě byl rozsáhlejší, byť i zborcený skalní povrch, a jím získán prostor pro vznik hradiště. Mluví-li se o rokli přetínající hradiště v místě západně od kaple sv. Václava, nutno si uvědomiti, že útvar hradské hory, vytvořený t. zv. vrstvami záhořanskými, byl obdobný, ovšem snad méně romanticky rozervaný, jako je v Šárce. Zmíněná rokle nebyla utvořena holým skaliskem, nýbrž ve svých horních částech vyplněna ssutinami. Touto roklí, i když snad později byla zasypána, byly odváděny splašky s hradiště a podle takové strouhy šla přirozeně cesta k vlastnímu hradišti.

Takových strží obrácených k jihu možno zjistit několik, zejména v místě kostela Všech svatých — menších rozměrů — dvě z druhého nádvoří a i poblíže rampy na nám. Hradčanském.

Je známo, že odvodnění hradu od doby renesanční i gotické bylo provedeno kanály, které jsou v těch místech dosud zachovány a i nová hradní kanalisace je vedena částečně touž cestou přímo k Malé Straně a přes Klárov.

Na naznačeném útvaru bylo málo šířky pro rozvinutí velkého hradiště a proto poznáváme snahu prodloužiti je směrem východním a zejména západním a umělými valy získati i směrem jižním šířku k umístění budov a prostranství hradních. Již v době svatováclavské a Boleslavů se hradiště takto rozšiřuje [zvláště Břetislav I. v r. 1050 stavbou nových zdí a pak Soběslav I. (Tomek) v prvé polovici XII. století] jak do délky, tak i do šířky a na západní straně vytváří se předhradí již opevněné (val v místě Matyášovy brány).

Toto *rozšiřování hradu* a hradeb je snad odůvodněno i povahou Prahy jako hradu hlavního, kde v době křesťanské soustřeďovala se již veřejná správa a kde tudíž hrad nemusil být jen soukromým majetkem knížete, ale mohl míti povahu, byť i kníže měl neomezenou moc, majetku celé obce. To bylo na př. na hradě pařížském (Viollet le Duc) a možno poukázati na okolnost, že Bořivoj I. zbudoval po přijetí křtu první kostel na Levém Hradci (tudíž hradě jemu as osobně více náležitém) a teprve později druhý kostel Panny Marie na hradě pražském; musil míti asi na tomto hradě zřetel na obec lidu a pohanské kněžstvo.

Rozšiřování potřeb života a vzrůstu moci panovnické i sílení státu kladlo větší požadavky jak staveb obranných, tak v otázkách bydlení a representace, rovněž tak i zvýšené požadavky života církevního, jež vynucují si zvětšování hradu a jeho opevnění vyvrcholující v době Václava I. a Přemysla Otakara II., od kteréž doby má hrad plošně ustálený rozsah až do požáru r. 1541. Odtud nemění se sic rozsah vlastního hradiště, ale byly zabrány zvýšené plochy na levém břehu Brusnice, kdež Ferdinandem I. (již před 1541) a jeho nástupci provedeny rozsáhlé stavby zahradní a dvorského života doby renesanční. V té době zastavuje se též západní předhradí novými budovami pro bydlení královského a císařského dvora habsburského. Poslední význačná změna půdorysná provádí se v době Marie Terezie, kdy západní část pozbývá zasypáním příkopů rázu hradu a stává se pozdně barokním zámkem se všemi příznaky své doby.

Vracím se však k vytčenému úkolu podat vysvětlení k přiloženému plánu pražského hradu, v němž jsou vyznačeny všechny zachované části románských staveb, pokud tou dobou jsou přístupny.

Již jsem naznačil shora, že východní část hradního území tvořila větší plochu v místě náměstí a kláštera sv. Jiří a užší pás, vybíhající až k nynější východní bráně, načež následoval směrem východním Opyš hradiště, t. j. takřka v ostrý hřeben vybíhající podélné skalisko. Klademe-li v tato místa původní hradiště, musíme doznati, že zde nebylo nalezeno dosud nic, co by ukazovalo na starší opevnění z doby předkřesťanské (mimo uvedené předměty praehistorické). Za to i v této části, od prolákliny na III. nádvoří směrem východním, nalezl jsem menší stopy jakéhosi útvaru *(valu)*, který leží pod starým palácem v jeho severovýchodní části v západním sklepení. Nejsou tu tvary tak určité a vytvořeny jsou na přirozeném jižním svahu hradiště, ale přece jen mají jistou podobnost s pracemi na jiném místě hradiště zjištěnými.[3]) Přítomnost valů v těchto místech dokazovala by poměrně malou šíři staršího hradiště, t. j. as 80 m při délce přibližně 280 m.

V západní a jižní části III. nádvoří nalezeny byly při vykopávkách zbytky valů ve větším rozsahu. Pod nynějším příčním křídlem na III. nádvoří při provádění kanalisační štoly v průjezdě proti chrámu byl nalezen podvojný val s hlubokým příkopem. Do tohoto příkopu je vestavěna hradební zeď Soběslava I. Tudíž opevnění valem a příkopem do přirozeného útvaru pracovaným je starší zdí Soběslavových. Val byl ovšem pozdějšími úpravami zkomolen a byl přibližně 4 m š. a 3 m vys. Uměle budovaný val, vyztužený dřevěnou vázanou hranicí, opukovým tarasem a povrchově uhlazený jílovitou zeminou, nalezen byl v jihozápadní části III. nádvoří, v přibližné délce 20 m. Obě tyto části starého opevnění, soudím, je možno klásti do doby svatováclavské, kdy hradiště mohlo být nejen rozšiřováno, ale i řádně, podle časových požadavků, opevněno.

Jestliže bratr Václavův Boleslav I. (podle Kosmy a j.) žádal míti hrad postavený dílem římským, od kamene, dalo by se souditi, že nechtěl na svém sídle zůstati za okázalou stavební činností svého bratra Václava, jenž, jak víme, stavěl již velkou rotundu dílem umělým. Byť i Václav pro krátkost svého panování opevnění hradu nedokončil, tím spíše musíme mít za to, že toto opevnění bylo právě za obou Boleslavů, zejména pak Boleslava II., podle požadavků tehdejší doby důkladně provedeno. To dokazuje i zmínka Ibrahima Ibn Jakoba, že Praha je zbudována od kamene a vápna.

Val byl opatřen palisádou, po níž se zachovala rýha a zajisté nechyběly od místa k místu sruby, jak toho obrana hra-

---

[3]) V násypu pod t. zv. sloupovou síní nalezeny stopy tří sloupových dříků (ze čtyř) do čtverce rozestavených, kteréž zde, severně od jižní Soběslavovy brány, mohou býti zbytky staré brány ve valech starších ohrazení XII. století.

diště vyžadovala. Nad valem zachovala se paralelně s ním běžící zeď v délce as 40 m, která mohla být korunou hradiště.

Další zmínka o stavbě *hradeb* zachována je k r. 1050, kdy Břetislav I. dává prováděti nové zdi hradební kolkolem a na severní straně u kláštera sv. Jiří syn jeho — Spytihněv II. — boří proto pec klášterní. Zde mluví se již přímo o hradebních zdech a je možné, že v čp. 37—IV je dosud zachována jich část. Svým tvarem a provedením se od jiných románských hradebních zdí odlišuje. Zeď je, pokud možno zjistiti, 20 m dl., ve výšce 9 m, sahá celými sklepy až do přízemí, na obě strany sklopená, v patě 3·70 m a na svém nynějším vrcholu 0·9 m šir., provedena řádkovým lícem. Podle svého tvaru měla zeď na vrchu dřevěnou pavlač, a bývaly i v době románské takové zdi opatřeny podsebitím.

Největší část hradeb románských, jež v celém obvodu pražského hradu je zachována, nutno přičísti stavební činnosti Soběslava I., jenž jak známo, hrad znovu opevňoval a to, jak se praví, dílem vlašským. Hradby ty (označeny č. 5), opatřeny věžemi a branami, jsou zachovány buď v celé své výšce, jako dosud vidíme v západním traktu proti chrámu sv. Víta buď částečně pobořené, jako na celé straně jižní od staré Bílé věže až i pod palácem lobkovickým, kde se jich zlomky ukazují. I na straně východní a části severní v rozsahu délky nejvyššího purkrabství jsou zdi ty zachovány neb jejich stopy patrny (5). Tyto hradby, jak uvedeno, jsou odlišného provedení od zdi v čp. 37—IV a i jejich jednotlivé části se svým rázem liší, tak zejména se různí zdivo řádkové i jejich síla. V těch zdech zachovaly se 3 brány s věžemi a zlomky tří věží vysunutých do vnitřního prostoru hradiště.

Na jižní straně pod palácem ukazuje se však jiný způsob zpevnění hradeb, t. j. pilíři a věžicemi vysunutými na vnější stranu. Způsob tohoto zpevnění je zachován pěti z osmistěnu vyvinutými pilíři, které pravděpodobně pokračovaly dále pod nynější budovou ministerstva vnitra, kde však v době rožmberské byly nově obezděny a tak zakryty. Pod lobkovickým palácem jsou však hradby románské v části jižních sklepů v délce 20 m dobře přístupny.

Při těchto hradbách Soběslava I. je patrna snaha hradiště pokud možno nejvíce rozšířiti. Na jižní straně vysunuty nové hradby až za patu starých valů na svah, na západní straně pak soběslavská zeď postavena do příkopu vedoucího pod starým valem. Na východní straně, soudím, je zabráno do hradeb býv. předhradí. Na severní straně byl tvar hory pro stavbu hradeb nepříznivý a, jak jsme zjistili, ponechány tam částečně staré zdi vybudované za Břetislava I. Bylo pak hradiště, Soběslavem I. obehnané hradbami, dlouhé 435 m, v nejužším místě 70 m, v nejširším pak 140 m široké.

Kde byly *brány hradní* v době starší Soběslava I., nebude snadno zjistiti. Předpoklad, že by brány starého opevnění valového neb i Břetislavových zdí bývaly na místě bran Soběslavových, nelze určitě hájit, i když místa pro vstup do hradiště byla již původně tak výhodně volena, že by jejich přeložení na jiná místa nemělo opodstatnění. Jen o jižní bráně lze předpokládati, že byla znovu postavena v blízkosti zde dříve stávající brány staré, na býv. valu nad boční cestou, jak předem uvedeno, kde zachovaly se stopy sloupů po starší bráně valového opevnění. Hlavně západní brána mohla být při znamenité délce západního průčelí hradu as 140 m v době před Soběslavem I. zcela na jiném místě ve zmíněném již valovém opevnění.

Západní most v době Vladislava II.-Jag. až do doby Marie Terezie, kdy zevní příkop byl větším dílem zasut, byl velmi blízko nároží arcibiskupského paláce a v jeho ose byla první brána. Zde na severu na t. zv. „Baště" byla nalezena románská věžice X a v průjezdě z bašty na III. nádvoří objeven zlomek románské zdi. Doba románská provedla tu již opevňovací práce, které pak beze změny zachovávala i mladší období středověká, ba „Bašta" stávala až do XIX. století. Mohou tudíž býti zbytky románského opevnění, zde nalezené, považovány za obranu vchodu, případně i příkopu a mostu, jež tu již v té době byly, byť i určitých zpráv o tomto dostává se nám mnohem později.

Východní brána byla za Soběslava I. též vysunuta až na mez východního předhradí a možno usuzovati, že na tomto předhradí měl svůj dvorec a obytnou věž hradní župan, z kteréhožto sídla se pak vyvinulo nejvyšší purkrabství pražské.

Přistupuje k označení jednotlivých *částí a budov románského hradu,* musím se předem zmíniti o stavbách, které, provedeny ze dřeva, jsou kryty pozdějšími násypy a stavbami z XI. a XII. století. (I.)

Jak na západní, tak i na jižní straně hradiště nalezena řada *staveb dřevěných,* obzvláště v oblasti rokle jižní a v části severozápadní, poblíže nynějšího průjezdu proti chrámu sv. Víta. Mimo to nalezeny různé cesty, upravené různým způsobem. Nejstarší v rokli jižně od kaple sv. Václava, dřevci kladená a pak jiné i stavbou kamenou různě provedené. Zbytky těchto staveb jeví vysloveně ráz hospodářského účelu a pod. (chlévky pro vepře a pod.) a jen v jediném případě zdá se býti jich účel obytný, a to tam, kde nalezeny stěny pletené proutím. Jinak všechny kamenné stavby patří do doby románské.

Hlavní *brána* v západních hradbách (II.) či t. zv. Bílá věž je budova značného půdorysu 12×12 m a její těleso je ještě v podstatě zachováno až na půdu nynějšího příčného křídla do výše 18 m. Věž byla po požáru 1541 až do III. patra uvnitř nově obezděna a též větším dílem i na zevních plochách, hlavně na novém průčelí. Při opravách v II. patře nalezeny zbytky okenní

špalety a dveře vedoucí na hradební zeď, zdobené polokruhem. II. patro bylo patrně obytné a mělo asi, podle druhých věží soudíc, krb, byla to tudíž komnata. V prvém patře nebylo možno provésti ohledání a v přízemí, přes vše úsilí, nepodařilo se nalézti stop po otvorech brány v tělese věžovém. Proto lze míti za to, že hlavní Soběslavova brána nevedla přímo věží, ale jako dosud, jižně od věže. Tím spíše lze tak usuzovati, že jižně nynějšího průjezdu jsou zbytky románské zdi, zachované až do III. patra, patrně zbytky druhé věže. Tato s Bílou věží byla opevněním brány ležící mezi věžemi a tvořící zároveň opevnění blízkého jihozápadního nároží hradeb.

Jak známo, bylo Bílé věže až do požáru 1541 užíváno jako státního vězení pro význačné osobnosti, kdež i král Václav IV. z donucení panstva přebýval.

Na západní straně průjezdu, blíže nynější kaple sv. Kříže, zjistil jsem též zbytek románské zdi, což by ukazovalo k tomu, že most před branou byl opevněn ještě zevní stavbou obrannou (snad v době Václava I.).

Brána východní (brána menší neb menší vrátce) (III), nyní t. zv. Černá věž, je s malými změnami ve svém celku dobře zachována. Zachovala si účel brány až do doby Václava I., kdy podle povahy zdiva uzavírajícího bránu, as z obavy před náporem Tatarů, byla zazděna. Je půlkruhem klenuta a měla práh takměř o 2 m níže položený, než je dnešní úroveň. Jak původní zdivo, tak i zdivo pozdější zazdívky je provedeno opukovými řádky. Půdorys brány je přibližně čtvercový o straně 10·10 m a výška zdiva je 30 m. Nad branou byla jizba s čtvrtkruhovým krbem a malým okénkem. Byla přístupna dveřmi polokruhem zaklenutými s úrovně hradební zdi se strany západní. Tato jizba měla trámový strop, jehož stopy jsou dobře zachovány a nad ní byla další dvě patra, vrchní jako obranné se střílnami a cimbuřím. Po obou stranách přiléhaly k věži as 10 m vys. hradební zdi, takže jejich výškou byl kryt vstup do I. patra.

Třetí brána na jižní straně královského paláce (IV) se též ve svém jádru zachovala. Ovšem i zde, jako u Bílé věže či Velké, způsobily živly i násilné změny velmi četné přestavby. Věž mohla býti podle své situace jen branou poboční u knížecího paláce a mohla vésti jen do malého spodního dvorka na západní straně palácové. Je opět půdorysu čtvercového 9×9 m a opatřena otvory s půlkruhovými oblouky. Klenba spodního prostoru je křížová, kdežto východní brána má klenbu valenou. Nad branou bylo nízké polopatro, přístupné z východní hradební zdi, s trámovým stropem, po němž na obou stranách jsou lůžka trámů. Nad tímto patrem, patrně pro stráž vyhrazeném, byla jizba opět s krbem čtvrtkruhovým. Toto patro bylo přístupno po pavlači dveřmi v severní zdi a v jihovýchodním nároží vedly úzké schody východní zdí do vyšších pater. Věž byla ukončena cimbuřím,

jehož stopy jsou v původním prostoru znatelny. Podle všech známek se této brány asi dlouho neužívalo. Zdá se, že je to ona brána, kterou svatojiřské jeptišky vyšly z hradu před očekávaným obležením Tatary, kdy byla za Václava I. již na polo zazděna. Tudy vypouštěly se i splašky z hradního nádvoří, když tímto panovníkem přistavěno bylo na západní straně paláce křídlo a tak odpad vody do rokle znemožněn. Určitě však byla tato brána vyňata z užívání za Přemysla Otakara II., jenž na severní a západní straně brány přistavěl obytná křídla a na sever otevřené arkády, jež se nám dosud zachovaly. Na východní a severní straně této brány a věže byl v románské době malý hluboký dvorek (V), 15—20 m velký, jímž se přicházelo k přízemním místnostem palácovým.

Kde stával původní *palác* pražského hradu, o tom nepodaly dosavadní práce určitějšího objasnění a snad ho již vůbec nedosáhneme. Oprávněna je domněnka, že nejstarší palác byl dřevěný a že stával v blízkosti, ne-li přibližně na témže místě, jako palác románský. Chtěl-li Boleslav I. míti hrad stavěný dílem římským, tím spíše můžeme předpokládati, že něco podobného na pražském hradě již vytvořeno bylo a tudíž sv. Václav již nějaký palác, částečně od kamene sdělaný, míti mohl. I oba Boleslavové, knížata sebevědomá, měli zajisté smysl pro zevní formu okázalosti, jak z podání o jejich působení známe. Dále můžeme míti za to, že Břetislav I., jenž měl manželku z rodu císařů německých a sám stavěl hradby kamenné, měl i smysl pro okázalejší bydlení a lze tudíž i u něho předpokládati, že své dílo bohatěji vystavěl. Avšak pro všechny tyto předpoklady nebylo dosud nalezeno bližších dokladů. V hradním paláci provedeno mnoho změn a je děkovati prozřetelnosti, že z doby románské zachovalo se tolik, že o paláci XII. století můžeme určitěji mluviti.

Ke dvorku u západní brány přiléhal palác v přízemí svojí úzkou stranou 10·5 m šir., kdežto hlavní průčelí palácové bylo obráceno k jihu a severní průčelí paralelně do dvora palácového.

Palác má znamenitou délku 48 m (s kaplí 65 m) a měl v přízemí velkou síň, z dvorku velkým obloukem přístupnou, za ní menší jizbu s paralelní chodbou a za touto pod kaplí obdélný prostor s výklenkem na stranu východní, jak možno za to míti, ve zvláštní věžovité stavbě. Místnosti, osvětlené malými okénky, měly patrně podřízenější význam. Celé přízemí je klenuto valenou klenbou s ozdobnými pásy, z nichž dva se zachovaly úplně a z dalších dvou aspoň stopy. Klenbu hlavní síně musíme však považovati za dílo mladší doby románské, provedenou po zbourání příček býv. jizby. Původně byly místnosti vysoké jen 6 m, byly však v XIV. století prohloubeny tak, že působí nyní překvapujícím prostorem o výši 7·5 m.

I z I. patra paláce zachováno je tolik prvků, že je možno toto patro bez obtíží půdorysně rekonstruovati. Bylo přístupno

jednak z malého dvorka u brány, jednak zajisté i se strany severní s vrchního dvora palácového. Hlavní patro obsahovalo velký sál 32 m dl., 9 m šir. (V), v jižním jeho průčelí bylo prolomeno 5 oken triforiových a dva výstupy na pavlány na zmíněných pilířích vytvořených z osmistěnu. Za sálem směrem východním položena byla jizba (VI), jejíž zdivo se v úrovni dlažby zachovalo. Na severní straně podle jizby vedla chodba k palácové kapli. Jizba, 10˙60 m dl. a 7 m šir., měla v severozápadním koutě krb, v jižním průčelí dvě triforia a výstup na pavlán. V severní příčce zachována stopa po dveřích do chodby a zajisté lze předpokládati dveře i v příčce mezi sálem a jizbou. Za jizbou byl úzký prostor, kde zachovaly se stopy po schodišti 2 m šir. a za ním přiléhala k paláci knížecí kaple, jak již praveno, ve zvláštním věžovitém stavení. Dveře do kaple jsou dvoje nad sebou, spodní do přízemí, vrchní na emporu pro knížete. Tato empora byla patrně dřevěná a na zárubni dveří je zřejmo, že byly teprve později vkládány. Kaple, 15˙70 m dl., 6 m šir., má na východní straně půlkruhovou apsidu a na severní straně bylo v síle zdi schodiště pro výstup do vyšších pater. Byla vysvěcena ke cti Všech svatých za Friedricha r. 1185. U jižního jejího průčelí stojí pilíř, jak bylo při jižním průčelí připomenuto, který v úrovni podlahy nesl pavlán, patrně se zařízením pro obranu jižní hradní strany způsobilým a zachovaly se i zbytky jakési obranné chodby.

Na palácovém dvoře nalezeny slabší románské zdi tvořící přístavby k hlavní budově a též podélná zeď na nádvoří, jejíž účel je nutno ještě přesně zjistiti.

Již jsem se zmínil, že na hradebních zdech byly přistavěny *různé stavby* v pozdějších dobách, čímž byly zakryty původní hradby. Zejména se tak stalo v místech budovy ministerstva vnitra, býv. ústavu šlechtičen, kdysi paláce rožmberského a též i v paláci lobkovském. Způsob opevnění byl pravděpodobně tentýž, jako u paláce, čemuž by nasvědčoval systém arkýřů na býv. rožmberském domě zachovaný a zbytek románské hradby v sklepě domu lobkovského.

Další *budova* románská (VII) zachovala se ve zlomku v nynější budově nejvyššího purkrabství. V severovýchodním nároží hlavní budovy jest místnost o obdélníkovém půdorysu 8×9 m, jejíž východní románská zeď až do výše I. patra je zachována. Ve sklepě pak je patrna zeď severní i západní. Věž byla později k severní hradební zdi přistavěna. Je možno usuzovati, že původně jako obranná věž stavěna nebyla neb nebyla provedena zároveň s hradbou a že byla postavena k účelu obytnému, patrně pro hradního župana (dvorského). Tato věž je as onou věží purkrabskou, o níž též Straka pojednává.

Na západní hradební zdi as uprostřed její délky tam, kde průčelí zdi jeví zálom, nalezeno při provádění kanalisace základové zdivo *větší věže* románské doby (VIII), vysunuté z líce hradbyproti západu. Věž o půdorysu 9×9 m stávala ještě v době renesanční a bylo jí užito k umístění schodiště. Byla úplně zbourána až za přestaveb Marie Terezie, takže zůstaly jen základy. V základech této věže, uložených do býv. příkopu předsoběslavského, nalezeny kostry starších pohřbů křesťanských. Straka klade v tato místa věž Biskupskou v době Vladislava II.-Přemyslovce.

Je přirozené, že těmito uvedenými stavbami rázu obytného a obranného nejsou vyloučeny možné další stavby, zejména věže na hradbách. Zvláště nároží hradeb měla pravděpodobně *věže*, zejména nároží severozápadní, kde takovou věž nutno s určitostí nad Jelením příkopem předpokládati.

Ve vnitřním hradišti na III. nádvoří byly zjištěny základy 4 *menších staveb* pozdně románských, které měly jednak účel obranný při jižních hradbách a zajisté i účel obytný.

Popis hradních *kostelů, kaplí a hřbitovů* není úkolem tohoto orientačního článku, avšak uvedení jich jako nejvýznačnějších staveb a zařízení je nejpodstatnější částí podávané situace. Protože bylo již jinde o nich pojednáno, uvádím církevní budovy a hřbitovy toliko vyznačením titulů a jmen:

A. Hrob význačného bojovníka s příznaky pohřbu pohanského.

B. Hřbitovy křesťanské. Mimo to byly nalezeny: hřbitov na jižním svahu (anglic. vyslanectví) a hřbitovy na levém břehu Brusnice v jízdárně a král. zahradě.

C. Podvěžní kaple P. Marie (11×6·50 m).

D. Kostel sv. Jiří (45×14 m s věžemi 24 m).

E. Kaple sv. Ludmily (10×6 m).

F. Kapitulní kaple sv. Anny kláštera u sv. Jiří (12×7 m).

G. Kostel sv. Víta — basilika (68×36 m, ve vých. části zakreslena rekonstrukce původní čtyřapsidové rotundy).

- a) Hrob sv. Václava,
- b) západní apsida,
- c) západní příční loď,
- d) věže: jižní s hrobem sv. Jaromíra,
- e) křížová chodba a kanovnické residence (44×36 m) (IX) přístavek u hradeb, který snad náležel k residenci kanovníkově,
- f) kaple sv. Tomáše,
- g) sakristie.

H. Biskupský palác — čárkované starší zdi rázu klasového zdiva.

J. Kaple sv. Mořice (11×5 m).

K. Neznámá kaple s ambitem (sv. Ondřeje?) (15×7'20 m, ambit dl. 25 m).

L. Kaple Všech svatých (podle Tomka bývala téhož jména kaple v ambitu 1191—94). Jiná kaple Všech svatých byla postavena Čičem blíže vrat residence kanovnické proti králov. dvoru?

Z hradního půdorysu seznáváme, že v XII. století bylo menší *prostranství* mezi západní branou a domem biskupským, ale hlavním representačním místem bylo nynější nám. sv. Jiří, kde mezi basilikou sv. Víta s residencí kanovnickou a kostelem sv. Jiří s klášterem bylo vytvořeno velké náměstí, na jižní straně ohraničené průčelím knížecího paláce. Na severní straně byly hradby, k nimž mohly být případně přistavěny menší budovy, pokud nebyly obrannému účelu na závadu. Na tomto náhradí stával kamenný knížecí stolec a vyvýšené místo zv. „žiži". Posazení knížete na kamenný stolec za korunovace Václava I. bylo po prvé opomenuto.

Jak majetek církevní, tak i knížecí byl zdmi, případně ploty vymezen a zpevněn a tím i na hradišti vymezeny *komunikaci* poměrně úzké cesty, které od západní velké brány (po projití předhradím) vedly kolem zmíněných hlavních budov na východ k menší bráně, u níž patrně v předhradí bydlili úředníci.

Na severní straně velkého náhradí nebylo asi význačnějších budov ani koncem XIII. století, neboť když 1280 spadla hradební zeď, mluví se jen o poškození chodby, která omylem je vykládána historiky jako uvedená tam longa via versus aquilonem. Tato „dlouhá ulice" nemohla být, jak zjištěno, křížová chodba o 6 klenbových polích, nýbrž byla to dlouhá *ulice* podle hradní zdi, která většinou až po naše časy je zachována, a to jako parkán mezi starou románskou zdí a hradbami přemyslovskými. Hradiště rozšiřovalo se jen na jižní stranu, neb pro prudký svah příkopu k Brusnici se tak na sever nemohlo díti. Staré zdi měly tu méně pevné základy, takže návaly vod je porušily, až se sřítily do Brusnice.

Od západní brány Soběslavovy vedla kosmo *cesta* k biskupství a basilice, jejíž hlavní vchod byl na jižní straně. Ze západní byly vchody do lodi křížové. U studně byla pokryta prkennou podlahou, což považuji za důkaz, že již v románské době tam studně byla a kolem ní, aby při stálém čerpání vody se netvořilo bláto, byla plocha vyložena dřevem, kdežto ostatní cesta byla různě dlážděna kamenem.

Východně od knížecí kaple Všech svatých, na místě nynější budovy ministerstva vnitra, jak vpředu zmíněno, pokračovala hradba Soběslavova, k níž u ulice Jiřské přiléhal t. zv. „sádek“ a pak nějaká budova kapituly u sv. Víta a snad i budovy některých knížecích úředníků a pánů. Residence kanovníků byly poměrně malé a kněžstvo četné.

V Jiřské ulici byly r. 1881 provedeny odkopávky, aby se lépe urovnalo stoupání ulice, a není známo, že by se byly zde nalezly stopy nějakého příčného příkopu neb hradebních zdí, takže doklad pro východní hradby starého hradiště bude as sotva někdy objeven. Za mé paměti se tak nestalo, zejména při provádění kanalisace jsem neměl příležitosti nějaké takové části zdiva zjistiti.

Podávám tímto stručně výsledek své snahy po sestrojení hradního půdorysu z doby románské, vkreslené do situace hradu z konce XIX. století a doufám, že tím bude usnadněna orientace i odborným kruhům, zabývajícím se studiem o pražském hradě. Bude však mojí snahou doplniti tuto situaci ještě podrobnostmi, které, jak doufám, bude možno v budoucnu podati obšírněji při popisu jednotlivých částí a budov hradu.

Pražský hrad v románské době.

(Vysvětlení k příloze).

I. *Dřevěné stavby.*
II. *Hlavní brána na západě (Bílá, Velká věž).*
III. *Menší brána na východě (Černá věž).*
IV. *Brána na jihu.*
V.—VI. *Palác.*
VII. *Zlomek románské budovy v purkrabství.*
VIII. *Hradební věž (Biskupská?).*
IX. *Kanovnická residence.*
X. *Románská věž „na Baště“.*

A. *Hrob pohanského bojovníka.*
B. *Křesťanské hřbitovy.*
C. *Kaple P. Marie.*
D. *Basilika sv. Jiří.*
E. *Kaple sv. Ludmily.*
F. *Kapitulní kaple sv. Anny v konventě sv. Jiří.*
G. *Rekonstrukce rotundy a basiliky sv. Víta.*

a) hrob sv. Václava,
b) západní apsida,
c) západní příční loď,
d) jižní věž s hrobem Jaromíra,
e) křížová chodba kanovnické residence,
f) kaple sv. Tomáše,
g) sakristie.

H. *Biskupský palác.*
I. *Kaple sv. Mořice.*
K. *Kaple neznámého zasvěcení (sv. Ondřeje?).*
L. *Kaple Všech Svatých.*

*

Château de Prague à l'époque romane.
(Explications du plan).

I. Constructions en bois.
II. Porte principale de l'Ouest (Tour Bílá ou Grande).
III. Porte secondaire de l'Est (Tour Noire).
IV. Porte du Sud.
V.—VI. Palais.
VII. Une partie de l'édifice roman dans le burgraviat.
VIII. Tour des Remparts (celle des Evêques?).
IX. Résidence de chanoins.
X. Tour romane „na Baště“.
A. Tombeau d'un guerrier païen.
B. Cimetières chrétiens.
C. Chapelle de Notre-Dame.
D. Basilique de Saint-George.
E. Chapelle de Sainte-Ludmila.
F. Chapelle de Sainte-Anne du Chapître dans la Maison conventuelle de Saint-George.
G. Reconstruction de la rotonde et de la basilique de Saint-Guy.

a) Tombeau de Saint-Venceslas.
b) Abside de l'Ouest.
c) Nef transversale.
d) Tour du Sud avec le tombeau de Jaromir.
e) Cloître de la résidence de chanoins.
f) Chapelle de Saint-Thomas.
g) Sacristie.

H. Palais épiscopal.
I. Chapelle de Saint-Maurice.
K. Chapelle de consécration inconnue (de St.-André?).
L. Chapelle de Toussaints.

*

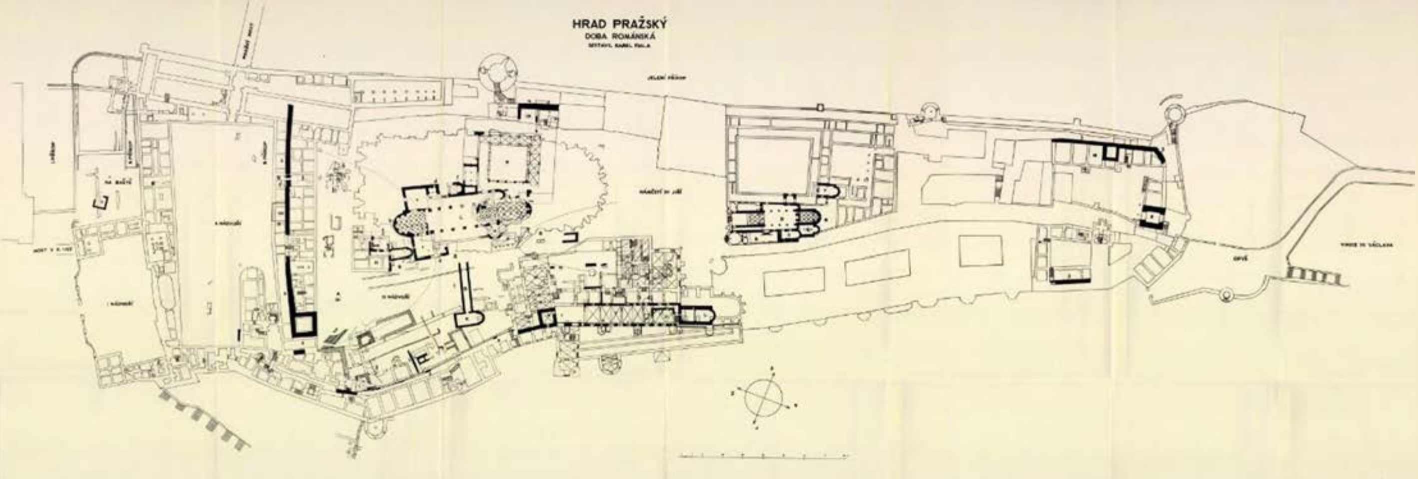
Die Prager Burg in der romanischen Zeit.
(S. die Beilage).

I. *Holzbauten.*
II. *Das Haupttor im Westen (Bílá, Velká věž).*
III. *Das kleinere Tor im Osten (Černá věž).*
IV. *Das Tor im Süden.*
V.—VI. *Der Palast.*
VII. *Rest eines romanischen Gebäudes im Burggrafenhaus.*
VIII. *Befestigungsturm (Biskupská?).*
IX. *Die Kanonikerresidenz.*
X. *Romanischer Turm „na Baště“.*

A. *Grab eines heidnischen Kriegers.*
B. *Christliche Friedhöfe.*
C. *Marienkapelle.*
D. *St. Georg-Basilika.*
E. *St. Ludmilakapelle.*
F. *Kapitelkapelle der hl. Anna im St. Georg-Konvent.*
G. *Rekonstruktion der Rotunde und der St. Veits-Basilika.*
  a) *St. Wenzelsgrab,*
  b) *Die Westapsis,*
  c) *Das Kreuzschiff im Westen,*
  d) *Der Südturm mit dem Jaromír-Grab,*
  e) *Kreuzgang in der Kanonikerresidenz,*
  f) *St. Thomaskapelle,*
  g) *Die Sakristei.*
H. *Der Bischofspalast.*
I. *St. Moritzkapelle.*
K. *Kapelle unbekannter Einweihung (St. Andreas?).*
L. *Allerheiligenkapelle.*

*

STÁTNÍ TISKÁRNA V PRAZE

HRAD PRAŽSKÝ
DOBA ROMÁNSKÁ